

tiones, quas ratio et rerum ordo postulaverint. At si lex aliqua illiusve mutatio sine ratione ulla vel contra rationem fiat, iam vera lex non est; quum lex omnis rectae rationi conformis esse debeat. Itaque quum ratio iubeat, ut omnia sint ordinatissima, ut in eo sint loco et statu, qui rei cuique convenient; hinc manifestum est, legem quamlibet ad bonum commune referendam esse. Exigit autem persaepe bonum commune, ut lex ipsa mutetur.

Si lex aliqua actionem malam iubeat, lex est iniqua, ac proinde nulla. Quod vero leges aliquae malum permittant, id culpa vacare potest. Quod ut in bono lumine collocetur, variae distingui debent legum species. Aliae sunt leges *praeceptivae*, quae obligant ad aliquid agendum. Aliae sunt leges *prohibitivae*, quae obligant ad non agendum. Aliae tandem sunt leges *permissivae*, quae dant agendi et non agendi ius, nec tamen obligant ad agendum vel non agendum. Accurate autem discerni debet permissio *approbativa* a permissione *tolerantiae*. Prior enim permissio dat ius, posterior autem in eo tantum posita est, quod in actionem aliquam commissam vel omissam nullis poenae animadvertatur. Igitur in permissione tolerantiae lex tantum *tacite* permittit, neque ad agendum vel non agendum obligat. De iis scilicet, quae tacite permittuntur, lex nulla stat neque *praeceptiva*, neque *prohibitiva*, neque *permissiva*; sed de iis lex omnino silet. Leges *praeceptivas* et *prohibitivas* rectae rationi consentaneas esse omnino oportet. Nempe leges *praeceptivae* actionem vitio-

sam praecipere, et leges *prohibitivae* actionem bonam vetare non possunt. Neque etiam lex *permissiva* *expresse* permittere potest actionem malam. Manifesta enim intercedit differentia inter permissionem *expressam*, quae lege *permissiva* continetur, et permissionem *tacitam*, quae nulla lege comprehenditur. Itaque leges humanae quae permissione tolerantiae seu tacite actiones malas permittunt, culpa aliquando carent; immo tolerantiam illam in quibusdam casibus ipsa lex aeterna praescribit. Exigit enim, ut ad vitanda graviora mala, quibus lex humana *ob duritiam cordis* mederi non potest, quaedam leviora mala impunita permittantur. Sic sese gessit Deus ipse erga iudaeos, quibus divortium permisit, ne scilicet occiderent uxores, quas dimittere non licuisset. Sic etiam usuram in alienigenas eis permisit, ne eam in fratres exercerent. Porro si quis legem prohibitentem vel permittentem dicere maluerit, et iis, quae minus proprie latina facimus, vocabulis alia purioris sermonis substituerit, parum curamus. Nos secundum logicae regulas *technica* adhibemus nomina, neque iuvenibus sermonis latini studiosis scribimus, sed puram probatamque morum doctrinam explicamus.

Obiect. 4. adversus eandem 2. partem. Deus est prima rerum omnium causa efficiens, exemplaris et finalis. *Non est potestas nisi a Deo: per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt*, inquit Deus ipse in sacra scriptura. Itaque lex omnis derivat ab ea lege, per quam legum conditores iusta decernunt, quae est idem

cum Deo. Ac proinde lex omnis, ipsa quoque lex naturalis a lege aeterna derivat. Ergo lex omnis in lege naturali suam non habet rationem, sed in lege aeterna. Resp. dist. cons., et lex naturalis est participatio legis aeternae, atque in eadem ratione fundatur, C. cons., secus, N. cons. Itaque ne praesens quaestio ambiguitate nominis-que abusione laborare videatur, explicandum est accurate, quid differant lex aeterna et lex naturalis, atque in quo convenient. Et primo quidem in memoriam revocandum est magis-que explicandum, quod de lege aeterna, divina, naturali et humana iam definitum est. Quum lex aeterna sit: *summa ratio, vel Dei voluntas ordinem naturalem conservari iubens, et perturbari vetans*; evidens est, legem aeternam legum omnium fontem esse atque regulam. Verum quia in praesenti conclusione leges consideramus, quatenus ad homines referuntur, sive quatenus per rationem hominibus innotescunt; iure merito dictum est, legem quamlibet a lege naturali proficisci debere vel *proxime* vel *remote*. At quum lex aeterna atque etiam divina positiva solo lumine naturali non semper manifestantur; hinc patet, legem aeternam atque divinam cum lege naturali confundi non debere, nisi quatenus lex aeterna et divina in ipsa Dei essentia, in ipsa ratione infinita, in divino rerum omnium ordine suam rationem habeant. Itaque dum dicimus, legem quamlibet ex lege naturali suam rationem sumere, et ex ea saltem remotius emanare; non ita intelligi debent haec verba, quasi legem quamlibet velut naturalem ha-

beamus. Error foret gravissimus et sacrae theologiae omnino contrarius. Lex naturalis aeterna quidem est et divina, sed non vice versa lex quaelibet aeterna et divina, naturalis est. Igitur ad tollendam omnem nominis ambiguitatem, per legem naturalem intelligimus primariae morum principia, quae sola ratione innotescunt, vel etiam secundariae morum praecepta, quae ex primariis facile colliguntur. Porro certissimum est, in lege aeterna et divina contineri plurima, quae licet in summa infinitaque ratione fundentur, per nostram tamen imperfectissimam rationem innotescere nequaquam possunt. Ceterum quamvis lex aeterna, divina et naturalis generatim consideratae distingui debeant; lex tamen naturalis in divinam positivam, atque etiam in humanam abire potest, quod quidem exemplo facile intelligitur. Lex naturalis *furtum* prohibet: Deus quoque lege positiva *furtum* vetat; quare lex *de furto non faciendo*, naturalis est et positiva divina. Princeps quoque prohibet, ne furtum quis faciat sub poena reo infligenda; igitur eadem lex est etiam *humana*, nempe *civilis*. Itaque propositio haec: *alteri non furaberis*, pro diversitate obligationis, et naturalis, et divina, et humana seu civilis est. Nimirum *naturalis*, quatenus ad furtum non committendum obligamur per ipsam hominis rerumque essentiam. *Divina* est, quatenus ad furtum non committendum obligamur voluntate divina. *Humana* tandem sive *civilis* est, quatenus principis voluntate obligamur, ut a furto abstineamus. Quare materia legis naturalis, divinae atque hu-

manae eadem esse potest. Neque obstat, quod lex naturalis sit necessaria et immutabilis, lex autem divina a libera Dei voluntate, humana tandem a libera voluntate hominis, ac proinde necessaria et immutabilis dici non potest. Neque enim obligatio necessaria et non necessaria *sub eodem respectu* eidem legi competit. Neque repugnat, legem naturalem, cuius obligatio necessaria est et immutabilis, haberi pro positiva, quatenus non refertur ad hominis rerumque essentiam atque naturam, unde manat obligationis immutabilitas, sed ad liberrimam voluntatem Dei vel hominum, quae absolutam necessitatem non admittit. Attamen quum voluntas Dei licet libera sit summa atque infinita ratio, nec non eidem divinae voluntati seu rationi leges suas conformare teneantur homines; hinc patet, sub aliquo respectu leges illas communem originem habere, ipsam nempe rationem, atque in essentia divina naturaque nostra rationali fundatas esse oportere.

Obiect. 5. adversus eandem 2. partem. Si lex quaelibet a lege naturali derivet, iam leges omnes sunt de iure naturali et divino: a lege naturali, ac proinde et divina haberent vim obligandi: nullaque foret lex humana, quod repugnat omnino; ergo leges quaelibet non habent fundamentum in lege naturali. Resp. dist. ant., leges quaelibet etiam humanae a lege naturali et divina vim haberent obligandi *remote et mediate*, C. ant., *proxime et immediate*, N. ant. et cons. Quum legis naturalis nomine eam dumtaxat intelligamus legem, quae in

ipsa natura nostra rationali proximam facilemque rationem habet; hinc manifestum est, leges, quae in natura nostra rationali remotam dumtaxat rationem habent, leges naturales appellari non posse, ac proinde neque iure naturali neque divino habent vim obligandi proxime et immediate. Attamen quum lex quaelibet ad rerum omnium ordinem communemque bonum referri debeat: et praeterea quum *omnis potestas sit a Deo*; leges omnes, si iustae fuerint, vim habent obligandi *mediate* a iure naturali et divino. Legem quamlibet ad rerum ordinem et commune bonum referendam esse, saepius demonstratum est. De humanae potestatis origine deinde disseremus. Interim vero patet, omnem potestatem generatim spectatam esse a Deo; quum enim Deus supremum in res omnes habeat dominium, nulla auctoritas, nulla potestas esse potest, quae non sit divinae potestatis participatio. Hanc vero potestatem Deum cum hominibus communicasse evidens est. Quum enim Deus velit omnia esse ordinatissima; vult quoque pro necessitate atque utilitate leges constitui, quibus rerum ordo servetur. Ergo Deus vult esse legum conditores custodesque vigilantissimos, qui rerum ordinem tueantur, et perturbationem prohibeant. Ac proinde a Deo emanat omnis potestas generatim considerata.

Obiect. 4. adversus eandem 2. partem. Institutae fuerunt leges plurimae et quidem divinae omnino inutiles et sine ulla prorsus ratione. In veteri lege praeceptorum inutili multitudine obruebantur homines. Hinc legem illam a Christo reprobaram

fuisse, testatur Apostolus in *epistola ad Hebr. cap. 7., v. 18. et 19. reprobatio quidem fit praece-*
dentis mandati propter infirmitatem eius et inutilitatem; nihil enim ad perfectum adduxit lex. His
 positis sic argumentari licet: sine ulla ratione con-
 stitui possunt verae leges, si lex vetus quae divina
 fuit, inutilis fuerit atque imperfecta; atqui lex ve-
 tus fuit inutilis et imperfecta, ut constat ex Apost.;
 ergo leges etiam divinae non fundantur plerumque
 in lege naturali. Resp. dist. mai., si fuerit inutilis at-
 que imperfecta non solum tempore, quo cessavit le-
 gis obligatio, sed etiam eo quo illa obligavit, C. mai.
 si fuerit inutilis atque imperfecta perseverante legis
 obligatione, subdist., si fuerit imperfecta *absolute*,
 C. mai., si fuerit imperfecta *relative* tantum res-
 pectu legis novae, N. mai., et dist. min. N. cons.
 Lex antiqua inutilis non fuit neque imperfecta
simpliciter et absolute, manente legis obligatione.
 Lex enim illa conveniens fuit temporum circum-
 stantiis et rudi populo, quem poenarum metu ab
 externis tamen flagitiis deterreri oportebat. Lex
 illa naturalis legis veluti compendium exhibebat
 atque inculcabat iudaeis. *Ne sibi homines aliquid*
defuisse quererentur, scriptum est et in tabulis,
quod non legebant in cordibus; non enim scri-
ptum non habebant, sed legere volebant: inquit
 S. Augustinus in *Psalm. 57.* Tandem respondere
 solent theologi, per varias figuras variaque sacra-
 menta homines ad Christi fidem disponendos fuis-
 se atque perducendos. Verum quia in his insti-
 tutionibus argumenta theologica non nisi obiter et
 pro re nata licet exponere; nostro instituto ac-

commodatissimum erit, si triplicem legum spe-
 ciem in veteri testamento distinguamus, easque a
 proposita obiectione paucioribus verbis vindice-
 mus. Latae a Moyse leges sunt vel *morales*, vel
iudiciales, vel *caerimoniales*. De legibus morali-
 bus nulla dubitatio esse potest. Reducuntur enim
 ad praecepta decalogi, quibus nostra erga Deum,
 erga nosmetipsos, erga alios officia continentur. Le-
 ges iudiciales ex ratione derivatae ad reipublicae
politiam universique populi felicitatem collima-
 bant. Ea fuit a Deo constituta populi regendi ra-
 tio, ut a divino iussu et imperio omnia pende-
 rent. Hinc hebraeorum rempublicam *theocratiam*
 sive divinam politiam appellat Iosephus *lib. 2. con-*
tra Appion. Lex, quae in synagogis legebatur ad
 excitandam populi religionem, haec eadem erat
 iuditorum omnium norma. Haec fuit totius poli-
 tiae basis, ut nempe Deo omnes fideliter servirent.
 De praeceptis caerimonialibus praecipua difficultas
 moveri solet. Quae enim ratio esse poterat tot
 rituum, quorum multitudine atque onere oppri-
 mebatur hebraeorum gens? Verum praeepta cae-
 rimonialia certos ritus ad Deum colendum prae-
 scribebant, qui quidem ritus tamquam supersti-
 tiosi perperam traducuntur ab impiis hominibus,
 ut demonstratum est in metaphysica ubi de reli-
 gionis revelatae necessitate. Sub rituum illorum
 cortice latebant aximia morum documenta subli-
 mioraque fidei mysteria. Commissa in legem cri-
 mina victimarum mactatione expiabantur, quo
 scilicet cruoris indicio criminis reus, sese mortis
 subeundae dignum, Deo vitae auctori profitebatur.

Mactatas ea occasione victimas vel degustare nefas erat, sed partim altaris igne consumtae, partim in usum sacerdotis sacrificium offerentis cedebant, quasi scilicet reus sese indignum agnosceret, qui mensae Domini particeps fieret. In uno eodemque templo sacrificia omnia fieri praeceptum erat, ut nempe hoc veluti symbolo uni Deo serviendum esse populus intelligeret. Ablutione externae puritatem cordis designabant. Circumcisio non solum foederis signum fuit inter Deum fidelemque populum ad peccati originalis remissionem institutum, sed praeterea resecandas esse libidinosas carnis cupiditates significabat. Longius esset alias veteris legis caerimonias percurrere, latentemque in iis sensum investigare. *Lex paedagogus noster fuit in Christo*, inquit Apostolus *ad Galat. 3. v. 24. et 25. ut ex fide iustificemur. At ubi venit fides, iam non sumus sub paedagogo.* Is ergo fuit primarius legis antiquae finis, ut Christum adumbraret et significaret. Abrogari ergo debuit lex umbrarum et figurarum, dum res umbris et figuris significatae acciderunt. Neque sancita fuerat lex vetus, ut in aeternum staret, sed tantum ut ait Apostolus *ad Galat. 4. v. 4., donec veniret plenitudo temporis.* Itaque pro infinitis divinae providentiae legibus convenienti tempore constituta fuit lex vetus, atque convenienti tempore abrogata. Porro ius naturale perpetuum est et immutabile. At mutari potest pro temporum et rerum conditione id, quod est tantum iuris particularis et positivi. Haec responsio nonnulla continet, quae a theologis fusius tractantur. Sed haec pauca dicere nobis licuit in his

institutionibus, quae ad studia theologica sunt accommodatae.

Obiect. 5. adversus 2. partem. Iisdem omnino manentibus circumstantiis, leges sibi mutuo adversantur, atque in legum discordia incertum saepe fit, quid agendum. Plurima sunt huius discordiae exempla non solum in legibus humanis, sed etiam in lege divina. Ex hac legum dissensione sic concludere licet: sine ulla ratione senciri possunt leges, si iisdem manentibus rerum conditionibus, leges sibi mutuo adversentur; ratio enim eadem semper est, nec sibi contraria esse potest; atqui iisdem manentibus circumstantiis, leges humanae et divinae sibi plerumque adversantur; ergo leges illae in naturali lege fundari non possunt. Resp. C. mai. N. min. Diversae leges aliquando concurrunt, non tamen pugnant inter se, licet prima fronte dissentire videantur. Ita lex divina positiva in veteri testamento prohibebat, ne opus ullum fieret die sabbati, et lex naturalis iubet opem aegroti ferendam. Itaque concurrebant inter se, nec tamen pugnant lex naturalis et lex positiva divina. Porro nulla lex positiva aliquid potest praescribere, quod sit legi naturali contrarium. Quare ubi concurrunt duae leges, positiva una, naturalis altera, satisfaciendum est legi naturali. Idque exemplo nos docuit Christus Dominus *Luc. 14. v. 4.* dum hominem hydrope laborantem die sabbati sanavit. Id autem non solum teneri debet in legis naturalis et positivae concursu, sed idem quoque in apparenti legum quarumlibet conflictu servandum est. Si nempe con-

currant duae leges *praeceptivae*, huic legi obtemperandum est, quae melius bonum praescribit. Etenim quum lex quaelibet ad bonum referri debeat, illudque bonum nobis praecipiat, in actionum bonarum concursu lex magis iubet eam, quae melior est; ac proinde in hoc casu urget praceptum melius, et vincere debet. Haec autem legum concurrentium doctrina in morum disciplina est utilitatis maximae.

ARTICVLVS II.

De obligatione et generalibus nonnullis morum principijs ex obligatione derivantibus.

I.

Obligatio in genere definitur: *connexio motivi cum actione*. Ita si magistratus furto poenam constituat, motivum quoddam cum ipsa actione connectit, atque obligatio illa appellari potest *positiva*. At si ex ipsa hominis rerumque natura desumantur rationes actionis alicuius committendae vel omittendae; obligatio illa *naturalis* vocatur. Ex ipsa legis naturalis et positivae notione oritur haec duplex definitio. Obligatio naturalis a natura hominis rationali rerumque ordine originem habet perinde ac lex naturalis. Obligatio autem positiva a libera legislatoris voluntate proficiscitur, non secus ac lex positiva. De obligatione naturali potissimum in hoc articulo sermonem habebimus. Quae autem pertinent ad obligationem po-

sitivam, commodius tractabimus in sequenti articulo, ubi de poenis et praemiis.

II. Quum obligatio naturalis ex hominis natura rerumque ordine derivet; evidens est Deum obligationis naturalis auctorem esse. Etenim quum Deus hominem resque omnes creaverit, hominesque et res omnes talem essentiam habere voluerit; manifestum est, hominem a Deo ita creatum fuisse, ut eum naturaliter obligatum esse voluerit. Praeterea quum lex quaelibet in lege naturali suam rationem saltem remote habere debeat [*ex dem.*]; hinc patet, legem quamlibet, si necessarias legis condiciones habuerit, vim obligandi ab ipso Deo habere. Et quidem, *qui potestati resistit, Dei ordinatione resistit*, inquit Apostolus in *epist. ad Rom. cap. 13. v. 2*. Ad legis obligationem non solum necesse est, ut nihil legi naturali contrarium praescribat, quod ex demonstratis evidens est, sed etiam lex positiva promulgatione indiget, neque obligare potest nisi promulgetur. Etenim lex positiva pendet a voluntate Dei, si fuerit divina, a voluntate hominis, si fuerit humana. Ac proinde lex positiva nobis constare non potest, nisi legislatoris voluntas significetur. Quamobrem quum lex nulla nos obligare possit, cuius nullam notitiam habere possumus, lex positiva nos obligare non potest, nisi promulgetur. Porro quum obligatio legis positivae tota pendeat a legislatoris voluntate, in illius quoque voluntate positum est obligationis tempus. Quare si in legis promulgatione significetur tempus, a quo incipiat obligatio; iam lex ante

praescriptum tempus vim non habet obligandi. Ad si nullus indicetur temporis terminus, patet eam esse legislatoris mentem, ut lex statim obliget a die promulgationis. Verum non sine aliqua explanatione praetertittendae sunt leges, quae iure naturali obligant, et tamen abeunt quoque in leges positivas. Si legislator legis naturalis obligationi voluntatem suam adiungat, necesse est, ut legi naturali aliquid addatur, quod sit actionis committendae vel omittendae motivum ab intrinseca actionum bonitate vel malitia diversum, ac proinde in hoc casu tales leges promulgatione indigent. Ita si homicidium lege naturali prohibitum magistratus sub poena mortis exigenda prohibuerit; opus est, legem naturali iure iam cognitam promulgari, non quatenus prohibetur homicidium, sed quatenus homicidio poena additur. Similiter dum homicidium lege positiva a Deo prohibetur, additur homicidii poena, nempe damnatio aeterna: *omnis homicida non habet vitam aeternam in seipso. Iohan. epist. 1. cap. 3. v. 15.*

III. Ex obligationis vi nascitur *imputatio*, quod quidem exemplo primum explicabimus. Si quis furtum committit, damnum infert domino, cui res sua subripitur: obligatur ad rem ablatam domino restituendam; reus sit poenae, quam lex in fures decernit. Itaque ex furis actione tria consequuntur, damnum domino illatum, obligatio restituendi, et poena subeunda. Porro si aliquis declaratur causa damni domino illati, eique significetur restituendae rei ablatae obligatio, atque ipsa luenda poena, furtum ipsi *imputari* dicitur. Similiter,

qui alteri pollicetur decem aureos, obligationem solvendae pecuniae contrahit, hancque promissam pecuniam exigendi ius in alium transfert. Ius igitur *promissarii* et obligatio promittentis sequuntur ipsam promissionem. Quare actio imputatur promittenti, sive promittens declaratur causa tum iuris in *promissarium* translata, tum obligationis, qua vult alteri esse devinctus. His explicatis, *imputatio* recte definitur: *Judicium, quo agens declaratur causa libera effectuum, qui ex ipsa actione consequuntur, sive effectus illi boni sint sive mali, vel sibi vel aliis.* In hac definitione causa dicitur *libera*; imputari enim nequeunt actiones, nisi sint liberae. Et quidem si actiones non sunt liberae, iam causa necessario agit, atque aliter agere non potest. Porro *nemo tenetur ad impossibile*, ex recepto axiomate. Ergo ubi est impossibilitas agendi vel non agendi, ibi nulla est obligatio, ac proinde et nulla imputatio, quae fluit ex obligatione. Verum quamvis imputatio excludat necessitatem *physicam*, continet tamen necessitatem *moralem*, eandemque necessitatem includit quoque obligatio. Necessarium *physice* dicitur, cuius contrarium est physice impossibile. Ita si quis eam tantum vim habeat, qua attollere possit pondus 50 librarum, physice impossibile est, ut pondus maius attollat. At *moraliter* dumtaxat necessarium appellatur, cuius contrarium fieri non potest *vi praecepti*. Ita si homo agenus a divite eleemosynam petat, dives eleemosynam dare potest et non dare. Quoniam vero Deus iubet, eleemosynam erogari pauperibus, vi

praecepti fieri nequit, ut eleemosyna non detur. Quare quum homo suas actiones secundum voluntatem Dei determinare debeat, fieri non potest, ut homo quatenus *seruus Dei* non det eleemosynam. Hoc exemplo intelligitur, quid sit *necessitas physica*, quid *moralis*, atque evidens est, obligationem et imputationem cum morali necessitate coniunctas esse. At cum necessitate physica imputationem stare non posset, ita perspicuum est ethices principium, ut omnium animis quasi natura inditum videatur. Si enim ab aliquo non pendeat actionem committere vel omittere, absurdum omnino est eum laudare vel reprehendere, atque etiam urgere, ut rationem reddat, cur ita fecerit. Et certe ipsos homines plebeios, immo et ipsos pueros quibus imputatur actio, ex qua quidpiam mali contingit, ad hanc excusationem videmus confugere, quod nempe penes ipsos non steterit, ut non facerent.

IV. Quum actiones homini imputentur, quatenus liberae sunt, hinc liquet brutis rebusque inanimatis nullas actiones imputari posse; carent enim voluntate et libertate. Ineptum ergo est brutis damnum nobis inferentibus indignari. Absurdum omnino est irasci vento, quod regulam deiciens tibi vulnus inflixerit. At si actiones brutorum rerumque inanimatarum quis non impediverit, quum impedire posset, actiones illae imputantur. Etenim si quis actionem non impediverit, quam poterat impedire, libere omittit actionem, quam facere poterat. Quare si ex tali omissione quidpiam boni vel mali consequatur, ex hac omisso-

ne, quae libera est, bonum vel malum consequitur, ac proinde imputari debet talis actio *privativa*, et quidem principium istud usu receptum est. Si quis noverit, canem esse mordacem, eumque per urbem libere vagari permiserit, permittenti imputatur, si canis aliquem vulneraverit. Similiter fertilitas agri pendet a causarum physicarum actione, imputatur tamen colono, cuius labore vel negligentia fertilitas vel sterilitas agri producitur. Ex his generatim patet, brutorum rerumque inanimatarum actiones homini imputari non posse, nisi posita quadam hominis actione libera vel positiva vel privativa, atque hoc est principium generale, ex quo cognitis circumstantiis definire licet, utrum brutorum rerumque inanimatarum actiones imputari possint. Ceterum heic sermo est dumtaxat de actionum imputatione, quatenus ex natura hominis et ex lege naturali profluit; non autem loquimur de imputatione, quatenus viget in statu civili, in quo obligationes naturales saepe restringuntur, sed res ad praesentem locum non pertinet.

V. Idem iudicium esse debet de actionibus humanis, quae licet in se seorsumque spectatae naturales sint, seu ex ipsa corporis natura pendeant, aliquo tamen modo pendent ex ipsa libertate. Ita cibos digerit ventriculus, et haec actio naturalis est. Quare si naturali vitio suis muneribus non recte fungatur ventriculus, actio haec homini imputari nequit. At si gulae intemperantia hanc ventriculi imbecillitatem contraxeris, illud ventriculi vitium tibi imputatur, quum a gu-

la atque ingluvie temperare posses. Simili ratione si liberae fuerint sensationes nostrae, quamvis sint actiones naturales, imputari tamen debent. Ita si quis divinam orationem recitans, oculos in aliquod obiectum convertat, defixisque in eodem obiecto oculis, animus, quem attentum adferre debebat, ab ipsa oratione avocetur, sensatio haec imputatur. Haec principia valent de sensationibus quibuslibet liberis, atque hinc intelligitur, quanta adferenda sit ad nostras actiones attentio, ut illae nobis non imputentur. Ceterum quamvis actiones imputari non possint, nisi quatenus sunt liberae; necessum tamen non est, ut actio sit libera *actu*, sed satis est, eam esse liberam in *causa praecedenti*. Ita somnia *per se* imputari nequeunt. Vnusquisque enim experitur, penes se non stare a somnis abstinere, de hac vel illa se somniare. Quare somnia in se spectata non sunt actiones liberae, ac proinde nec imputandae. At si somnii causa sit actio quaedam libera praecedens, penes nos stetit vel somnium *simpliciter* evitare, vel impedire, ne tale esse somnium. Quare somnium vel *simpliciter* vel *qua tale*, atque ea, quae per somnium agere nobis videmur vel reipsa agimus, a libertate pendent, ac proinde tam somnium, quam ea, quae per somnium nobis agere videmur vel agimus, sunt actiones liberae, ideoque imputandae veniunt. Idem dicendum est de actionibus in ebrietate commissis, si actio ebrietatis fuerit libera. Ita si quis lascivis cogitationibus indulgeat, eaeque per somnium perseverent, tales cogitationes, et quae inde consequuntur actiones quaelibet, de-

bent imputari. Pariter si anima inter somniantium operationes intellectus exercere possit, veluti iudicare et ratiocinari; imputari possunt actiones, quas per somnium agere sibi videtur, vel revera agit. Quum enim in somnio operationibus suis non destituatur intellectus [*ex hypot.*], perseverat rationis usus, ac proinde salvae manent animae facultates, ideoque et manet libertas. Quare actiones in hoc statu exercitae sunt liberae atque ideo imputandae. Hypothesim hanc esse possibilem, non solum evidens est, [*ex demonstratis in metaphysica*] sed ipsa quoque experientia comprobatur, inter somnia quaedam et vigilias, quod ad operationes animae, vix ullam intercedere differentiam. Ex his discimus, quam late pateat imputatio, totamque illius amplitudinem perspicere non posse, qui in *psychologia* hospites sunt et peregrini. Ceterum hoc generale tenendum est principium, actiones imputari non posse, si non fuerint liberae neque actu neque in actione praecedenti. Ita iis, qui rationis usu destituuntur, puta infantibus, furiosis, amentibus, actiones imputari iniquum esset. Quod autem verberibus adficiantur ob actiones perpetratas, id non fit, ut puniantur, sed ut ab iisdem actionibus deterreantur, quemadmodum etiam coerceri solent bruta, quibus tamen actiones imputari nequeunt. Contra autem si actiones fuerint liberae vel *actu* vel in *actione praecedenti*, eae semper imputandae veniunt. Neque necesse est, ut causa praecedens sit *positiva*, satis est, eam esse *negativam*. Ita si quis ex negligentia eorum oblitus fuerit, quae me-

minisse tenetur, vel ad ea non attenderit, ad quae debet attendere; huic imputatur memoriae et attentionis defectus.

Actionibus liberis adnumerari debet *ignorantia vincibilis* [ut patet ex def.]. Quare ignorantia vincibilis imputari debet. Contra autem *ignorantia invincibilis* non pendet a libertate, ac proinde imputanda non venit. Hinc pervulgati sunt in philosophia et in theologia morali isti duo canones: *ignorantia vincibilis non excusat: ignorantia invincibilis excusat*. Simili ratiocinatione manifestum est, errorem vincibilem imputandum esse, contra vero imputari non debere errorem invincibilem. Quare actiones omnes tam *privativae* quam *positivae*, quae ex ignorantia et errore vincibili profluunt, imputari debent, sed contra nequaquam imputandae veniunt, si profluant ex ignorantia et errore invincibili.

VI. Ad actionis alicuius imputationem non solum requiritur libertas a necessitate, sed etiam a *coactione*, quae quidem duo accurate distingui debent. *Coacte agere* dicitur: *qui ab alio vi externa impulsus agit, ita ut in actione per modum instrumenti sese habeat*. *Coacte patitur*: *qui alterius actioni vim resistendi non habet*. In hoc autem casu non *resistentia* appellatur *actio privativa coacta*. Has definitiones exemplis illustrabimus. Si aliquis in te impingat, dum mensae adstas, in qua collocata sint vitra pretiosa, quorum aliqua vi impressa franguntur, id tibi imputari non potest. Neque enim principium actionis in te est, nec vi propria agis sed aliena. Non magis

dici potes vitra pretiosa frangere, quam ensis lethale vulnus ei infligere, quem violentus aggressor percussit. Voluntas tua ad hanc actionem nullo modo concurrat, teque ipsum hac in re habes per modum rei inanimatae, quae non libere agit sed necessario, quum voluntate destituatur. Tales actiones proprie dicuntur *coacte*, quae nullo modo subsunt animae imperio, nec ullo modo pendunt a voluntate. Verum in actione coacta probe observandum est, an aliquid misceatur, quod coactum non sit. Ponamus aliquem agere renuentem, verberibus compelli ad agendum, eumque verberanti resistere non posse; hic *coacte patitur*, et non *resistentia* est actio *privativa coacta*. At si duriora verbera vel maius malum evitaturus, id tandem agat, quod mallet omittere, omissionem actionis sibi repraesentat tamquam malam, atque actionem ipsam, quatenus eum a malo exigit, considerat tamquam bonam, et per motivum illud sese determinat ad agendum. Haec itaque voluntatis determinatio coacta non est, ac proinde pro libera haberi debet actio, quae inde sequitur, atque ideo imputanda. Itaque actio, quae *coacta proprie* dicitur, probe distingui debet ab actione *invita*. Actio *invita* vocatur: *si quis facit, quod mallet omittere, vel si non facit, quod mallet facere, dummodo aliquod malum ex actione contraria emergens posset effugere*. Ita qui intentato vitae periculo, quod evitare nescit, committit malum, a quo mallet abstinere, si alius mortem evadendi modus suppeteret, invitum malum committit. Sed actio haec licet invita, non

tamen *proprie coacta* dici potest, ideoque venit imputanda. At quamvis actio coacta agenti nequeat imputari, evidens tamen est, eam esse imputandum cogenti. Etenim qui alterum cogit, eum ita impellit ad agendum, ut agens per modum instrumenti sese habeat, ac proinde qui cogit perinde agit, ac si re quadam inanimata ad agendum uteretur. Ita si quis manu tua alterum verberaverit, actio haec tibi non imputatur, sed ei qui manu tua usus est.

VII. Imputandam esse actionem invitam, iam demonstratum est, ea tamen minus imputatur quam actio *voluntaria*, quae nempe invita non est. Etenim qui invitus agit vel non agit, facit, quod omittere mallet, et non facit, quod mallet facere; qui autem volens agit, simpliciter vult facere, quod facit, neque vult facere, quod non facit. Quare actio voluntaria magis est libera, quam actio invita: ut patet ex natura voluntatis, quae sine motivis sese non determinat [*ex dem. in metaphys.*]. Quare quum actio imputetur, quatenus est libera, minus imputari debet actio invita quam voluntaria. Itaque qui solius poenae metu omittit, quod lubenter faceret; vel facit, quod mallet omittere, actio imputatur: minus tamen quam actio voluntaria. Et quidem principium istud summo omnium testimonio comprobatum est. Aliquid enim laudis detrahi videmus bonae actioni, si actio timori poenae accepta referri debeat. Porro duplex metus distingui debet, *levis* nempe et *gravis*. Rursus metus gravis alius est *absolute* gravis, alius *relative*. Metus *gravis absolute*, qui etiam dicitur

eadens in constantem virum, est: *metus alicuius mali*, quo vir fortis commoveri solet. Talis est metus mortis, diuturni carceris, exsilii &c. sive haec mala immineant timenti, sive eius liberis, parentibus, coniugi vel consanguineis. Ad metum gravem revocatur metus, qui *reverentia*is dici solet, nempe timor habendi parentem vel superiorem infensum, si offensio putetur magna, diuturna ac molesta; vel cum gravibus minis aut verberibus coniuncta sit. Metus *gravis relative* dicitur: *metus mali*, qui etsi virum constantem non commoveat, tamen feminae, vel puero, vel homini meticuloso formidandum videtur. Hi enim non minus concutiuntur levioribus malis quam viri fortes gravioribus. Metus levis est mali levioris. Certum autem est ex metaphysica, voluntatem cogi non posse. Si quid enim velimus, id nobis repraesentare debemus tamquam bonum, quod ad nos, et si quid nolimus, id nobis repraesentare debemus tamquam malum, quod ad nos. Nulla autem vi externa, nullo metu fieri potest, ut aliquid nobis videatur bonum vel malum. Si autem aliquis vi externa aut metu faciat, quod facere volebat, vel omittat, quod volebat facere, voluntas quidem non cogitur, sed volitionem mutat vi alicuius motivi additi. Hinc patet, metu gravi *voluntarium* quidem minui, non autem tolli; ac proinde imputari debent etiam actiones, quae fiunt ex metu gravi; minus tamen imputandae, quam si metus abfuerit; et nihil omnino imputantur, si tanta fuerit metus vis, ut rationis usum perturbet. Quod spectat ad contractus vi metuque extortos

et ad illorum obligationem, ad hunc articulum non pertinet. De hoc argumento suus deinde recurret dicendi locus.

Satis nunc sit cum theologis in iure naturali distinguere duplex praeceptorum genus. Alia sunt praecepta *negativa* seu *prohibitiva*, alia vero *affirmativa* seu *praeceptiva*. Nullus metus quantumvis gravissimus eum excusat, qui praecepta negativa iuris naturalis infringit. Ita gravissimi peccati reus est, qui metu mortis falsum fert testimonium, qui peierat, aut tormentorum vi fidem negat. At praecepta affirmativa iuris naturalis non obligant pro quovis tempore et in quavis circumstantia. Nec Deus voluit cum tanto periculo nos cogere ad praeceptorum affirmantium observationem, nisi tamen eorundem praeceptorum ommissio vergat in fidei aut religionis contentum, aut in commune detrimentum reipublicae, aut in proximi scandalum. Iis enim in casibus ommissio praecepti affirmativi iure naturali prohibita est, et tale praeceptum affirmativum revocatur ad negativum. Verum si abfuerint hae vel similes circumstantiae, iam cessat praecepti affirmativi obligatio. Ita a culpa immunis est, qui metu mortis necessariam proximo opem denegat; qui ad servandam vitam non observat sabbati legem. Haec pervulgata apud theologos distinctio refertur ad ea, quae de apparenti legum praeceptorumque naturalium conflictu paullo ante demonstravimus.

Ex dictis intelligitur, quid sit actio *voluntaria*, *necessaria*, *coacta*, *invita*. Quia vero plerique philosophi notiones illas non satis distincte ex-

plicant, eas iterum exemplo illustrabimus. Ponamus militem duci, qui nec vi externa compellitur, nec metu incusso ad consensum adigitur, sed quaesitus num militem agere velit, sponte consentit, aut sua sponte petit, ut scribatur miles: *valens* duci dicitur, et actionem ipsius non esse invitam, sed voluntariam, nemo non fatetur. At si principis imperio miles scribatur, neque principi repugnans obediat, actio illa necessaria est, sed non invita. Ast ubi ab aliis militibus comprehensus reluctansque metu et verberibus ad consensum compellitur, nemo non affirmabit, invitum duci militem. Verum miles invitus scribi potest, non tamen coactus potest dici illius consensus, licet vi externa minisque extortus. Actio quidem externa coacta esse potest, sed coactus non est consensus, quum voluntas cogi non possit. Ex horum nominum ambiguitate in scholis natae sunt lites plurimae.

VIII. Quae hactenus de actionum imputatione demonstravimus, tam actionibus bonis quam malis communia sunt. Porro quae sit actio *bona*, quae *mala*, ex praecedenti capite intelligitur. Ut autem actio dicatur *in se bona*, attendi debent singulae actionis circumstantiae, sive considerari debent omnia, quae ipsam actionis naturam constituunt, per quae actio ipsa determinari potest. Ita cibum quemdam certa quantitate sumere tamquam actio concipitur, in qua variae considerari possunt circumstantiae, nempe actus comestionis, cibus qui sumitur et ipsius cibi quantitas. Si ex his omnibus conditionibus demonstrari possit, a-

ctionem hanc esse bonam, ea in se bona est; contra autem mala. At praeter actiones bonas et malas distingui etiam solent actiones *indifferentes*, quae scilicet neque bonae sunt neque malae, seu quae ex ipsa actionum notione demonstrari non possunt vel bonae vel malae. Ita ex sola deambulationis notione demonstrari non potest, eam esse vel bonam vel malam. Quare deambulatio, secluis circumstantis, et non attento deambulantis fine, neque bona est neque mala. Haec actio generatim considerata seu *in specie*, ut dicunt, neque bona est neque mala. At si actio cum singulis circumstantiis consideretur, hoc est, ut vocant, *in individuo*, quaestio est inter philosophos; an dentur actiones indifferentes ita consideratae. Hanc philosophicam litem, quae tota de nomine agitari videtur, speciali conclusione expendemus. Verum quae in ipso huius articuli initio de obligatione diximus, graviolem aliam maiorisque momenti quaestionem suppeditant de obligationis origine atque principio.

Carneades qui (iudice Cicerone *lib. 2. de oratore cap. 38.*) vi incredibili dicendi et varietate nullam umquam in suis disputationibus rem defendit, quam non probaverit, nullam oppugnavit, quam non everterit; quum adversus legatum ab atheniensibus Romam missum iuris naturalis defensionem susciperet; nullo validiori argumento ius naturale se tueri posse, arbitratus est, quam hac responsione; homines nempe ex utilitate sibi tanxisse iura, varia pro diversorum populorum moribus, et apud eosdem pro temporibus saepe mu-

tata: ius autem naturale revera esse nullum, ita ut iuris naturalis omnisque obligationis fons sola sit utilitas. A Carneadis sententia non longe abfuit Hobbesius, cuius impiissimum commentum iam antea obiter confutavimus: sibi nempe persuasit, legem naturae dari nullam, sed liberam voluntatem a Deo datam legis loco. Hinc colligit, omnis societatis principium et fundamentum esse sui ipsius conservationem atque privatam utilitatem. Inde concludit, homines singulos velle et posse aliis nocere et damnum inferre, ex quo principio nascitur bellum omnium adversus omnes. Supremis principibus tribuit omnem sine ullo limite auctoritatem, ex qua pendeant boni malique ratio et religio ipsa. Nullam esse adserit revelationis divinae obligationem, nisi voluntas principis vim legis adiunxerit. Haec sunt perniciosissima Hobbesii principia, quae vanissimo atque e mentito methodi geometricae apparatu exornavit, in duobus arte venenoque plenis operibus, quorum uni titulus est: *de cive*, alteri autem: *leviathan*. Impiissima Hobbesii dogmata amplexus est Spinoza, qui naturalem hominis statum in iisdem fere principiis constituit, totumque fundavit. Liberam esse animae voluntatem, negavit Spinoza, ac proinde *fatalista* fuit. Homo scilicet necessario agit in hac hypotesi, et per causas naturales ad agendum necessario determinatur; immo quum omnia tandem a Deo ita determinentur, ut nec Deus quidquam aliter determinare possit, in *spinosismo* ne fingere quidem licet obligationem divinam. Hoc tamen non obstante Spinoza conce-

dit, longe praestantius esse si homo ex ratione vivat, quam si vitam rationi contrariam agat, sed negat, hominem ex libera voluntate actiones suas rectae rationi conformare. Igitur homini non relinquitur aliter quam vivit, vivendi potestas; nullaque est obligatio divina ad actiones aliquas committendas vel omittendas. *Spinosismum*, cui ab *atheismo* parum differt, in metaphysica iam evertimus. Nunc vero ad vindicandam morum doctrinam contra hos aliosque eiusdem furfuris homines sit

CONCLUSIO I.

OMNIS OBLIGATIO A DIVINA VOLUNTATE EMANAT.

Prob. 1. Obligandi legesque praescribendi auctoritatem supremi domini iure Deo competere, evidentissimum est. Hoc autem iure Deum usum fuisse, non minus est evidens. Etenim Deus hunc mundum universum ob aliquem finem creavit; res materiales et physicum mundi systema certis legibus regit, et sapientissime gubernat: divinam gloriam manifestant omnia Dei opera (*ex dem. in metaphysica*). Quisquis autem crediderit Deum O. M., qui res materiales suprema providentia disponit, corporibusque omnibus leges et ordinem praescribit, puro casui et tumultuosae confusio permisisse hominem ipsum natura rationali et libertate praeditum, boni malique capacem? Homo servandis legibus aptus atque obligationis capax

creatus est. Nemo autem sibi persuaserit, ab ente sapientissimo et perfectissimo sine fine ullo tot eximias dotes homini concessas fuisse. Et quidem quum ad divinae gloriae divinarumque attributorum manifestationem referantur omnia atque ordinentur, Deusque hunc finem voluerit; Deus iubet quoque, ut, homo pro suarum facultatum modo ad hunc finem tendat atque conferat; quare homo actiones suas liberas secundum hunc finem divinamque voluntatem determinare debet. Porro *determinatio* illa regula est sive lex, cui actiones omnes conformare obligamur; ergo datur obligatio. Quia autem divina sapientia postulat, ut obligatio homini praescribatur, obligatio illa divina est seu iuris divini, et a divina voluntate emanat.

His argumentis additur vis maxima, si gravissima, quae ex contraria opinione nascuntur incommoda, attente consideremus. Quis de homine universaque societate fieret, si unusquisque suo arbitratu vivere posset? Si ex sola principum voluntate sine ulla ratione pederent leges omnisque obligatio: ex caeco animorum et cupiditatum impetu regerentur omnia: ad quid ergo valeret divinum rationis donum? Quis homini conferret considerandi, meditandi, deliberandi, iudiciumque suspendendi facultas, si tumultuosos animi adfectibus indulgere fas sit? Haec quidem maxima forent mala, si privatum quemque hominem spectamus. At si hominem in societate constitutum contemplerur, quot et quanta timendae sunt calamitates omnino inevitabiles! Iura omnia perturbarentur, effrenis vivendi licentia iniustitiae,